

Svært ved grammatikken - del 2

Kristensen, Line Burholt; Boye, Kasper

Published in:
Logos

Publication date:
2016

Document version
Peer-review version

Citation for published version (APA):
Kristensen, L. B., & Boye, K. (2016). Svært ved grammatikken - del 2. *Logos*, 76, 4-7.

Svært ved grammatikken – del 2

Denne artikel er anden del af en artikelserie om baggrunden for grammatiske vanskeligheder. Den første artikel (bragt i *Logos* nr. 75) forklarede hvorfor grammatik er vigtigt for mennesker, og hvorfor det er vigtigt at have en teori om grammatik når man skal afgrænse, undersøge og behandle grammatiske vanskeligheder. Artiklen viste også at en klar og praktisk anvendelig definition er nødvendig, men at eksisterende traditionelle teorier giver uklare kriterier for forskellen på grammatik og leksikon. I denne anden del af artikelserien præsenterer vi en ny teori om grammatisk status (Boye & Harder 2012) og viser hvordan teorien tolker grammatiske vanskeligheder.

Af postdoc Line Burholt Kristensen og lektor Kasper Boye fra forskergruppen ProGram, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet, www.program.ku.dk

Grammatik er baggrundsstørrelser

For at forstå Boye & Harders (2012) ide om hvad grammatik er, må man først forstå begreberne *diskursiv forgrund* og *diskursiv baggrund*. Ifølge Boye & Harder (2012) kan man skelne forgrund fra baggrund i en meddelelse: Forgrunden indeholder elementer som i særlig grad tiltrækker vores opmærksomhed. Vi kender begreberne forgrund og baggrund fra fx billedanalyse, hvor de også er knyttet til opmærksomhed. Ser man på et billede af Mona Lisa, er man typisk mere opmærksom på den visuelle forgrund (Mona Lisas ansigt) end på den visuelle baggrund (fx landskabet bag Mona Lisa). Man registrerer, men er måske ikke i stand til at gengive, detaljer i baggrunden. Det er normal praksis for en portrætmaler at skitsere en forgrund og en baggrund, og det er normalt for kunstbeskueren at fokusere mere på forgrunden i et billede end på baggrunden. Vi fokuserer mest på forgrunden fordi det er her vi forventer at finde den vigtige information. Vi fokuserer i mindre grad på baggrunden fordi baggrundsinformationen ikke i sig selv er vigtig, men skal forstås i relation til forgrunden.

Ifølge Boye & Harder (2012) har også de fleste sproglige meddelelser en forgrund og en baggrund. Afsenderen vil placere det væsentligste indhold i meddelelsens forgrund, og modtageren vil være mest opmærksom på meddelelsens forgrund. Forestil dig eksempelvis actionhelten Bruce Willis der på lang afstand skal instruere nogen i at afmontere en bombe. Der er mange forskelligfarvede knapper og ledninger på bomben. Personen ved bomben råber *Hvad nu?* og Bruce Willis vil måske råbe:

1) *Klip den lange røde!*

Nogle elementerne i denne sætning er i forgrunden, andre er i baggrunden. Det er vigtigere for Bruce Willis at modtageren bemærker og forstår ordene *rød-*, *lang-* og *klip* end *den*, *-e* og *-e*. Vi kan markere den diskursive forgrund med store fede bogstaver:

2) **KLIP** den **LANGE RØDE!**

Vi kan konstatere at morfemerne i forgrunden er morfemer som sprogfolk anser for leksikalske (*klip*, *lang* og *rød*), og at morfemerne i baggrunden anses for grammatiske (artikler, endelser og funktionsord). De grammatiske elementer i denne sætning vil ikke kun være i baggrunden her, men også i de fleste andre kontekster. Det vidner om at det er en konvention at grammatiske elementer er i baggrunden. At kende konventionerne for dansk – at kende det danske sprog – indebærer at man ved at artikler, endelser og funktionsord er baggrundselementer. De leksikalske elementer i eksempel 2) er alle fokuserede og i

forgrunden, men leksikalske elementer kan også være en del af baggrunden. Tag eksempelvis denne korte samtale:

3) A: *Hvilken af de to lange ledninger skal jeg klippe?*

B: *Klip den lange røde!*

I B's svar er der kun fokus på *rød-*, som er den eneste nye information i B's ytring. A og B er begge bekendte med at en lang ledning skal klippes, så derfor er *klip* og *lang-* allerede kendt information, dvs. en del af den diskursive baggrund i B's ytring. B kunne lige så godt have sagt *Det er den røde der skal klippes* (hvor *rød-* er fokuseret vha. en sætningskløvning). Eller B kunne have nøjedes med at svare *Rød!* hvis det skulle gå hurtigt. Det er altså kun *rød-* der er i forgrunden i B's svar. Hvad der står i forgrunden er kontekstafhængigt. Hvis A havde spurgt hvilken af de to røde ledninger der skulle klippes, ville *lang-* have været i forgrunden, mens *klip* og *rød* var kendt information og dermed baggrund. Eksemplerne viser at leksikalske elementer kan være såvel diskursiv forgrund som diskursiv baggrund.

If. Boye & Harder (2009/2012) skal vi væk fra tanken om at grammatik kan defineres ved fonologiske, morfosyntaktiske og semantiske træk. Som vist i første del af denne artikelserie er det problematisk at definere grammatik ved træk som bundethed, fonologisk reduktion, semantisk afblegethed, obligatoriskhed og medlemskab af en lukket klasse. I stedet skal vi definere grammatik som noget der per konvention har baggrundsstatus:

"Grammatiske elementer er morfemer, ord eller konstruktioner, der ikke kan udtrykke hovedsagen i en sproglig meddelelse, men som i modsætning til leksikalske elementer alene kan bidrage med diskursivt sekundær information, baggrundsinformation." (Boye & Harder, 2009:67)

Som vist i eksemplerne ovenfor kan et leksikalsk ord som *rød* enten være i forgrunden (når det fx kontrasteres med *grøn*) eller i baggrunden (når det er kendt information), mens grammatiske elementer per konvention er baggrundsinformation. Kort sagt:

"Leksikalske elementer kan enten være diskursivt primære eller diskursivt sekundære, mens grammatiske elementer inhærent er diskursivt sekundære" (Boye & Harder, 2009:69)

Teorien om grammatik som konventionel baggrund kan if. Boye & Harder (2012) forklare hvordan grammatik opstår historisk. For øjeblikket undersøger forskergruppen ProGram (www.program.ku.dk) om teorien også passer med den måde vores hjerner – med og uden grammatiske vanskeligheder – behandler sprog på.

Hvordan ved vi at grammatik er baggrundsstørrelser?

I tråd med Boye & Harders (2012) teori om grammatikkens baggrundsstatus har forskergruppen ProGram fundet at normale sprogbrugere er mere opmærksomme på leksikalske elementer end på grammatiske. Eksempelvis har Vinther et al. (2015) fundet at læsere af en tekst lettere overser bogstaver når de står i grammatiske ord, end når de står i leksikalske. I sprogforsøget deltog 84 normale sprogbrugere der læste to korte tekster og under tidspres markerede alle forekomster af et bestemt bogstav, enten *n* eller *t*. Det viste sig fx at deltagerne lettere overså forekomster af bogstavet *t* i det grammatiske hjælpeverbum *haft* (som i *jeg har engang haft plantet en hasselbusk*) end i det leksikalske fuldverbum *haft* (som i *jeg har engang haft en hasselbusk*). Resultaterne vidner om en forbindelse mellem grammatisk status og grad af

opmærksomhed. Sprogbrugere er mindre opmærksomme på grammatiske ord end på leksikalske ord og bearbejder tilsyneladende de grammatiske ord mere overfladisk. Ligeledes har Christensen et al. (2014) fundet at normale sprogbrugere har lettere ved at opdage og udpege en tekstændring, hvis ændringen vedrører et leksikalsk ord, end hvis ændringen vedrører et grammatisk ord.

Det synes altså at være normal sproglig adfærd at rette sin opmærksomhed på leksikalske elementer fremfor på grammatiske elementer. Resultaterne kan forklares med Boye & Harders (2012) idé om at grammatik per konvention er baggrundsinformation. Ved at fordele flere ressourcer til forgrunden end til baggrunden kan vi hurtigt og effektivt afkode budskabet i en sproglig meddelelse. Ligeledes kan vi hurtigt signalere til andre hvad der er vigtigt i vores budskab.

Årsager til grammatiske forstyrrelser

Teorien om hvad grammatik er, peger på en række mulige årsager til grammatiske forstyrrelser og rejser dermed en række nye forskningsspørgsmål. Ifølge teorien er der to centrale træk ved grammatiske størrelser. Ud over at de pr. konvention udgør baggrundsinformation, er de som baggrundselementer afhængige af at forekomme sammen med andre elementer: Man kan ikke have en baggrund uden en forgrund, og man kan ikke have fx bøjningsendelser uden noget at bøje eller hjælpeverber uden fuldverber der skal hjælpes.

Når man har grammatiske forstyrrelser, er det fra teoriens synspunkt oplagt at det skyldes forhold som vedrører disse to centrale egenskaber. Lad os først se nærmere på den første egenskab: baggrundsstatus. Den indebærer, at grammatiske størrelser er noget der i nødstilfælde kan undværes. Det vigtigste er det leksikalske. Det rejser den mulighed at grammatiske forstyrrelser er resultatet af en slags kompensation for begrænsede kognitive ressourcer: Hvis man – eksempelvis som følge af en hjerneskade – ikke har kapacitet til at producere en fuldstændig sætning som 4,

4) *Ib har altid elsket at løbe.*

kan man nøjes med de leksikalske elementer. Ytringerne i 5-7 nedenfor ville kunne forstås af en engageret samtalepartner og fungere kommunikativt i den rette kontekst.

5) *Ib altid elske løbe*

6) *elske løbe Ib*

7) *løbe altid elske*

Det ville ytringer bestående af grammatiske størrelser derimod ikke.

8) *har -t at*

De grammatiske elementer i 4 og 8 er på ingen måde overflødige. Fx angiver præsenshjelpeverbet *har* og endelsen *-t* tilsammen, at sætningen beskriver en fortidig situation. Pointen er at de grammatiske elementer imidlertid ikke er essentielle. De kan til nød undværes.

Den anden centrale egenskab ved grammatiske størrelser, afhængigheden af andre størrelser, rejser den mulighed at agrammatisme skyldes problemer med at kombinere sproglige mindstedele (morfemer) til

komplekse helheder (ord, fraser og sætninger). Kombinatorikproblemer ville gå langt hårdest ud over grammatiske størrelser fordi de som sagt netop kræver tilstedeværelsen af andre størrelser de kan kombineres med og danne baggrund for.

Agrammatisme kunne ifølge teorien skyldes atter andre forhold: fx en kombination af ressourcemangel og kombinatorikproblemer eller problemer med at skelne mellem forgrund og baggrund. Hvad der er årsagen – eller årsagerne – er et spørgsmål, der kun kan besvares empirisk.

Diagnose af grammatiske forstyrrelser

Teorien om hvad grammatik er, kan også bidrage til diagnosticeringen af grammatiske forstyrrelser. Boye & Harder (2012) fremsætter på baggrund af deres teori et sæt diagnostiske kriterier for hvad der tæller som grammatiske størrelser. Kriterierne lader til ret præcist at indkredse de sproglige størrelser, som personer med agrammatisme har problemer med. I en specieleafhandling brugte Eva Theilgaard Brink kriterierne til at skelne mellem leksikalske pronomener og grammatiske pronomener. I et studie af taleproduktionen fra en kvinde med agrammatisme viste hun at kvindens produktion af grammatiske pronomener (fx *man* og *hv-* ord anvendt som relative pronomener) var langt mere hæmmet end produktionen af leksikalske pronomener (eksempelvis personlige pronomener som *jeg, mig, du, dig, hun, ham*) – sammenlignet med ikke-hjerneskadede personers produktion af pronomener (Brink 2014). Kvinden havde problemer med både leksikalske og grammatiske pronomener, men de grammatiske pronomener var hårdest ramt. Eva Theilgaard Brink brugte altså teorien (og de tilhørende kriterier) til at fremsætte en hypotese om agrammatisk tale og fik hypotesen bekræftet.

Undersøgelsen sandsynliggør således at der er diagnostiske perspektiver i Boye & Harders teori: Hvis man vil undersøge om og i hvilken udstrækning en person har agrammatiske træk, er det bedre at bruge en klassifikation af grammatiske størrelser der er baseret på Boye & Harders teori og kriterier, end på en traditionel klassifikation hvor fx alle pronomener ses som grammatiske (fordi de tilhører lukkede klasser). Vi ser nærmere på disse kriterier og deres anvendelse i den næste artikel i denne serie.

Undersøgelsen understreger hvor vigtigt det er at have en teori om hvad grammatik er. Kun med en præcis afgrænsning af grammatik kan man præcist undersøge hvori grammatiske vanskeligheder består, og hvad de skyldes. Det er ikke tilstrækkeligt at observere at en person har problemer med ”små ord” eller med ”højfrekvente ord”, for disse definitioner er vage og fortæller intet om det egentlige problem.

I tredje artikel, som bringes i *Logos* nr. 77, vil vi vise hvordan Boye & Harders (2009/2012) teori kan bruges i praksis til at afgøre om et element er grammatisk eller leksikalsk, fx i tale fra en person med afasi.

Litteratur

Boye, Kasper & Peter Harder (2009) Hvad kvalificerer et leksikalsk element til grammatikalisering? I Lisbeth Falster Jakobsen, Hanna Jansen, Eva Skafte Jensen & Erling Strudsholm (eds.) *Ny Forskning i Grammatik* 16. Odense: Institut for Sprog og Kommunikation, Syddansk Universitet, 65-76.

Boye, Kasper & Peter Harder (2012) A usage-based theory of grammatical status and grammaticalization, *Language* 88 (1), 1-44.

Dette er et manuskriptudkast til følgende artikel: Kristensen, Line Burholt & Kasper Boye (under udgivelse) Svært ved Grammatikken - del 2, *Logos*, vol. 76.

Brink, Eva Theilgaard (2014) *Sproglig progression i kronisk afasi – et longitudinalstudium af en Broca-afatikers sproglige udvikling over 14 år*. Kandidatspeciale, Det Humanistiske Fakultet, Københavns Universitet.

Christensen, Marie Herget, Nicoline Munck Vinther, Line Burholt Kristensen og Kasper Boye (2014) Grammar and discourse prominence: The effects of grammatical status and focus on change blindness and letter detection in written Danish. Konferencebidrag fra *47th Annual Meeting of the Societas Linguistica Europaea*, 11.–14. September 2014, Adam Mickiewicz University, Poznań, Polen.

Dixon, Robert M. W. (2006) Complement clauses and complementation strategies in typological perspective. I *Complementation* (red. Robert M. W. Dixon & Alexandra Y. Aikhenvald), 1–48. Oxford: Oxford University Press.

Vinther, Nicoline Munck, Kasper Boye og Line Burholt Kristensen (2015) Grammatikken i baggrunden: Opmærksomhed under læsning, *NyS* 47, 99-139.